

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора КОЗИЧА Ігоря Васильовича
на дисертацію ПУСТОВОЇ Наталії Олександрівни
«ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА СПОСОБИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Політика в сфері боротьби зі злочинністю виступає системоутворюючим критерієм для формування і реалізації її підсистем (кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики). Важливою умовою ефективного функціонування кримінально-правової політики є правильне застосування її методів, які є доволі різноманітними в залежності від реалізації тієї чи іншої її функції. Вказані методи, взяті кожен зокрема, не відображаючи функціонування кримінально-правової політики в цілому, працюють тільки при реалізації конкретної функції. До основних методів кримінально-правової політики вчені зазвичай відносять такі методи, як криміналізація (декриміналізація) та пеналізація (депеналізація). Однак, не применшуючи ваги криміналізації (декриміналізації) та пеналізації (депеналізації) як основних (базових) методів, слід аргументовано визнати, що вони аргументовано не являються єдиними методами кримінально-правової політики. При реалізації кожної з функцій відповідний суб'єкт, в залежності від об'єкта впливу та поставленого завдання, може використовувати широкий спектр методів та способів регулювання, в т.ч. напрацьованих іншими науками чи галузями права. Так, методи криміналізації (декриміналізації) та пеналізації (депеналізації) проявляють себе у всій красі при реалізації нормотворчої функції, будучи фактично неприйнятними при нормозастосуванні (у діяльності, наприклад, судових органів).

Провідне місце серед наукових досліджень займає криміналізація, оскільки саме вона визначає обсяг злочинного, можливість застосування покарання, застосування приватних методів. В той час лише в окремих

дослідженнях автори торкаються проблем декриміналізації як методу кримінально-правової політики. Дане питання в контексті підстав, принципів та способів декриміналізації залишається малодослідженим у вітчизняній науці.

Перелічені та інші обставини указують на підвищену актуальність проблематики, яку дослідила Н. О. ПУСТОВА.

Ознайомлення із дисертацією, публікаціями за темою дослідження дає підстави констатувати, що авторкою проведений на належному методологічному рівні великий обсяг наукової роботи. Загалом можна стверджувати, що представлена праця є теоретично й практично значущою для науки кримінального права, а її авторка виконала усі дослідницькі задачі й досягла поставленої мети.

Здобувачка приділила суттєву увагу загальним засадам дослідження декриміналізації у кримінальному праві України, визначила її місце у кримінально-правовій політиці України, окреслила теоретичні основи декриміналізації у кримінальному праві України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Об'єкт та предмет представленого дослідження визначений коректно. Наукова праця базується на системному підході до проблем, що постали в процесі наукового пошуку, характеризується належним рівнем наукових узагальнень.

Методологічна база дисертації цілком відповідає вимогам сучасної науки кримінального права у вказаному аспекті. Для отримання кінцевого наукового результату авторка обрала вірну методику дослідження, продемонструвала правильне застосування загального-наукового та спеціального інструментарію для вирішення поставлених дослідницьких задач. Особливістю методологічної бази дослідження є поєднання філософських, загальнонаукових й спеціально-юридичних методів дослідження.

Слід відзначити продуману структуру дисертації, її методологічну основу, вірно й логічно побудований дослідницький процес. Перелічені компоненти зумовлені передусім структурою наукового пізнання складної

проблематики. У науковій праці вміло і послідовно вивчено окремі дослідницькі питання. Вони стосуються практики внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації та значення рішень Конституційного Суду України, поняття та чинників, підстав та принципів декриміналізації у кримінальному праві України, а також окреслення способів декриміналізації.

Дисертація містить чимало наукових задач, зумовлених необхідністю розробки дефініцій чи встановлення ознак окремих понять, як-то: криміналізація, декриміналізація, принцип, підстава, чинник, спосіб і т.п. У цілому авторка впоралася із цією достатньо складною задачею. Це свідчить про її наукову зрілість, орієнтування у множинності понятійно-категоріального апарату науки кримінального права, здатність до наукового аналізу й можливість виділяти значущу інформацію у межах предмета дослідження.

При написанні дисертації здобувачка дослідила значну кількість спеціалізованої наукової літератури (усього 288 джерел). Також дослідниця проаналізувала Закони України, якими вносилися зміни до Кримінального Кодексу України упродовж 2003-2023 років щодо декриміналізації, зміни, які пропонуються у проекті нового Кримінального Кодексу України щодо декриміналізації та уніфікації. У підсумку авторка змогла вірно побудувати увесь дослідницький процес і досягти поставленої мети.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням, першою ґрунтовною та методичною роботою, присвяченою темі декриміналізації в українському кримінальному праві. Дисертанткою розроблено систему принципів декриміналізації діянь, до якої входять дві основні групи: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації, які поділяються на дві підгрупи: загальноправові

системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування) і кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалін у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії); сформульовано правило, відповідно до якого декриміналізація повинна здійснюватися на основі всіх принципів декриміналізації в сукупності; на підставі аналізу проекту нового КК України зроблено висновок, що основною тенденцією концепції реформування КК України 2001 року є уніфікація кримінальної відповідальності; удосконалено визначення поняття декриміналізації, яке слід розуміти як процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних тощо.

Практичне значення дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати мають перспективу використання у законотворчому процесі та у правозастосуванні; результати дослідження використовуються в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у десяти наукових працях. Серед них три статті, опубліковані в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України фаховими науковими виданнями з правових наук категорії «Б»; одна стаття – в міжнародному науковому журналі, шість тез доповідей на науково-практичних заходах.

Наукові публікації дисертантки свідчать про її послідовну роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. У публікаціях відображені усі розділи дисертації. Окрім цього, її результати достатньо апробовані. Основні положення й висновки праці обговорювалися на декількох науково-практичних конференціях, зокрема, науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 09 квітня 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: дослідження та європейські інновації» (м. Ченстохова, 23–24 квітня 2021 р.); науковому семінарі «Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики» (м. Львів, 25 червня 2021 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 10 грудня 2021 р.); XV міжнародній науково-практичній конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 30 березня 2023 р.).

Попри загальне **позитивне** враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленого дослідження Н. О. ПУСТОВОЇ, воно природно не позбавлене певних *неточностей, спірних або дискусійних аспектів, які потребують додаткового обґрунтування і пояснення.*

1. В роботі простежується дещо непослідовне застосування термінології. Приміром, пп. 1.1 звучить як “Місце декриміналізації у кримінально-правовій політиці України”, що відображає загальноприйнятий у вітчизняній науці підхід до вживання поняття “кримінально-правова політика” для відображення відповідної складової державної правової політики. Водночас, при дослідженні авторка застосовує й інші терміни, як-от “кримінальна політика” (с. 24, 25, 86), “політика кримінального права” (с.95). Цей різнобій приводить до появи ряду незрозумілих сентенцій: “...**кримінальна політика України** (виділено мною —

І. К.) включає в себе криміналізацію та декриміналізацію діянь як методів реалізації **кримінально-правової політики** (виділено мною — І. К.), які формують напрями розвитку кримінального права України...” (с. 25), “...декриміналізація є надзвичайно значимою сферою **політики кримінального права...**”(виділено мною — І. К.) (с. 95). У таких випадках варто або застосовувати єдину термінологію, або пояснити змістове наповнення та необхідність використання інших термінів.

2. При встановленні співвідношення декриміналізації, кримінального права та кримінально-правової політики авторка приходить до декількох висновків, що мають суперечливий характер. Так, спершу наводиться положення про те, що “...кримінальне право становить **інструмент** (виділено мною — І. К.) кримінально-правової політики, тому першочергово застосовується кримінально-правовою політикою для втілення змін у кримінальне законодавство...” (с. 25). Пізніше резюмується, що “...декриміналізація є комплексним, складним та багатограним **інструментом** (виділено мною — І. К.) кримінальної політики...” (с. 178). Отож, звідси впливає, що інструментами кримінально-правової політики виступає водночас і кримінальне право, і декриміналізація, що є не зовсім зрозумілим, виходячи з різної природи цих явищ. В цілому видається, що кримінальне право та кримінально-правова політика знаходяться в циклічному взаємозв'язку, коли кримінально-правова політика в процесі нормотворення створює конкретну кримінально-правову норму, а в процесі нормозастосування вже кримінальне право ставить перед кримінально-правовою політикою нові виклики, які в кінцевому можуть привести як до криміналізації, так і до декриміналізації.

3. У роботі авторка анонсує, що: “...причинами виключення кримінально-правових норм із кримінального закону є: ... втрата діянням суспільної безпеки” (п.1 складової “вперше” наукової новизни) та “... підстави декриміналізації поділено на основні (зникнення суспільної безпеки діяння...” (п.2 складової “вперше” наукової новизни). По-перше, під час публічного захисту хотілося б почути додаткові пояснення щодо того, чому

втрата/зникнення суспільної небезпеки діяння є водночас і причиною, і підставою. По-друге, сучасні тенденції кримінально-правової політики тяжіють до припинення застосування всього, що пов'язано з “суспільною небезпекою”, зокрема, в проєкті Кримінального кодексу ця ознака кримінального правопорушення вже відсутня. Цікаво було б побачити можливі варіанти трансформації причин/підстав декриміналізації внаслідок зникнення з наукового обігу терміну “суспільна небезпека”.

4. Авторка підтримує позицію щодо того, що рішення Конституційного Суду України не зобов'язують законодавця вносити зміни до КК України, вони мають негайну пряму дію, тому декриміналізація актами органу конституційної юрисдикції не вимагає прийняття закону на виконання такого рішення (с. 85). Однак, історія знає дещо інші приклади. Наприклад, положення славнозвісної статті 24 Кримінального кодексу 1960 року, які передбачали смертну кару як вид покарання, втратили чинність як такі, що є неконституційними, на підставі Рішення Конституційного Суду N 11-рп/99 від 29.12.99. Згодом, ця стаття була виключена Законом України від 22.02.2000 № 1483-III “Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України”. Отож, все ж таки виникає питання щодо можливості/необхідності/відсутності вимоги/заборони виключати законодавчим органом норму, вже декриміналізовану відповідним актом органу конституційної юрисдикції. Також, логічним в контексті Розділу 3 є можливість віднесення такої декриміналізації (рішенням Конституційного Суду України) до одного із способів декриміналізації.

5. Авторкою обрано доволі цікавий метод дослідження принципів декриміналізації. Мова йде про їх виведення від протилежного — від принципів криміналізації. Звісно, це заслуговує схвальної оцінки. Однак, внаслідок цього втрачається баланс розкриття змісту саме принципів декриміналізації. Приміром, надзвичайно цікавий принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації отримує розкриття свого змісту всього в декількох реченнях в різних місцях роботи.

6. Хотілося б також певної чіткості щодо деяких висловлювань, в яких висловлюються часто не суперечливі, але доволі не схожі за змістом положення. Наприклад, в одному випадку авторка зазначає, що "...Кожна норма кримінального закону повинна бути затребуваною, бо в іншому випадку «мертву норму» потрібно детально вивчати для того, щоб порушити питання щодо можливості декриміналізації діяння та здійснення охорони прав, свобод та інтересів особи засобами інших галузей права" (с. 27). Водночас, далі цілком слушно стверджується, що "...Відсутність судової практики по конкретній статті Кримінального кодексу України свідчить про невідповідність застосування принципу відносної поширеності діяння. Однак це не обов'язково означає обов'язковість декриміналізації норми..." (с. 154). Аналогічно, авторка цілком слушно підтримує важливість "доцільності" у кримінально-правовій політиці, водночас вказуючи на практику як штучного встановлення кримінальної відповідальності, так і необґрунтованого скасування кримінальної відповідальності, тобто трансформацію доцільності в політичну доцільність (у розумінні законодавця).

Висловлені побажання не впливають на загальну високу і позитивну оцінку дослідження Н. О. ПУСТОВОЇ. При цьому репрезентативність отриманих авторкою наукових результатів, обґрунтованість наведених Н. О. ПУСТОВОЮ висновків і наданих пропозицій не піддаються сумніву.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порушень академічної доброчесності у ній не виявлено.

Зміст дисертації відповідає галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 – Право.

Дисертація «Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про

затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її авторка – ПУСТОВА Наталія Олександрівна за результатами позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри політики
в сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права
навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор

Ігор КОЗИЧ

